

ДОРИВОР МОЙЧЕЧАК – РОМАШКА АПТЕЧНАЯ - *Matricaria chamomilla L* етиштириш технологияси

Шодмонова Динора Баходир қизи

Тошкент давлат аграр университети ўрмон хўжалиги ва ландшафт дизайн факультети доривор ўсимликларни йетиштириш ва қайта ишлаш технологияси таълим йўналиши 21-70 гуруҳ талабаси,

Қурбонова Нодира Нуржов қизи

ўрмон хўжалиги ва ландшафт дизайн факультети доривор ўсимликларни йетиштириш ва қайта ишлаш технологияси таълим йўналиши 21-70 гуруҳ талабаси,

Мухиддинова Нафиса Сирожиддин қизи

ўрмон хўжалиги ва ландшафт дизайн факультети доривор ўсимликларни йетиштириш ва қайта ишлаш технологияси таълим йўналиши 21-70 гуруҳ талабаси

Аннотация. Мақолада Ўзбекистонда ДОРИВОР МОЙЧЕЧАК етиштиришнинг илмий асосланган усуллари бўйича илмий тадқиқот натижалари келтирилган. Шу билан бирга *Matricaria chamomilla L* нинг хом-ашёсини таёрлаш ва унинг сифати ҳамда тиббиётда қўлланиши ва кимёвий таркиби тўғрисида маълумотлар келтирилган

Калим сўзлар: екиш, етиштириш, агротехник тадбирлар, тиббиётда қўлланилиши

Кириш. Жаҳон миқёсида аҳолининг озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда аграр соҳанинг ўрни ва аҳамияти кундан-кунга ошиб бормоқда. Жумладан, мамлакатимизда ҳам мавжуд ресурс ва имкониятлардан оқилона фойдаланиб, аҳолини қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан кафолатли таъминлаш, ҳосилдорлик ва манфаатдорликни янада ошириш, соҳага илм-фан ютуқлари ҳамда замонавий ёндашувларни жорий этиш долзарб масаладир. Мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2020 йил 29 декабрь

куни Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида, камбағалликни қискартириш ва қишлоқ аҳолиси даромадларини кўпайтиришда энг тез натижа берадиган омил бу – қишлоқ хўжалигида ҳосилдорлик ва самарадорликни кескин ошириш эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтдилар. Бу жараёнда ҳар гектар ердан олинадиган даромадни ҳозирги ўртача 2 минг доллардан камида 5 минг долларгача етказиш устувор вазифа қилиб қўйилди ва қишлоқ хўжалигига энг илғор технологиялар, сувни тежайдиган ва биотехнологияларни, уруғчилик, илм-фан ва инновациялар соҳасидаги ютуқларни кенг жорий этишимиз лозимлиги белгилаб берилди. Бутунжаҳон Соғлиқни Сақлаш ташкилотининг маълумотларига кўра, мавжуд дори-дармонларнинг 60% ни доривор ўсимликлар хом ашёларидан олинган препаратлар ташкил этади. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикасида 112 тур доривор ўсимликлар расмий таъбиотда фойдаланишга рухсат берилган бўлиб, ушбу доривор ўсимликларнинг 80% ни табиий ҳолда ўсувчи ўсимликлар ташкил этади. Табиий ҳолда ўсувчи доривор ўсимликларнинг ҳам хомашё захираси чегараланган бўлиб, уларни муҳофаза қилиш, биоэкологик хусусиятларини ўрганиш, хомашё захирасидан тўғри фойдаланиш ва кўпайтиришнинг илмий асосланган усулларини ишлаб чиқиш долзарб муаммолардан биридир.

Ўсимликнинг тарқалиши. Ўсимлик МДХнинг Европа қисми жанубида, Кавказ, Қрим, Украина, Сибирнинг жанубий районлари ва Ўрта Осиёда тарқалган. Ўзбекистонда доривор мойчечак интродукцияланган тур сифатида бир қанча фермер хўжаликларида кўпайтирилиб, фармацевтика саноатига хом-ашё етказиб берилади.

Агротехник тадбирлар. Кўп йиллик тажрибалардан маълумки, мойчечак ўсимлиги ёруғликни яхши кўради, тупроқ унумдорлигига унчалик талабчан эмас, азотли ўғитларни ёқтиради, бегона ўтлар билан кучли рақобатлаша олмайди. Мойчечак уруғидан кўпаяди. Республикамиздаги тоза, 34 100 китоб тўплами бегона ўт босмаган, ўртача механик таркибли суғорма ва лалми тупроқлар мойчечак етиштириш учун мақбулдир. Мойчечак экишга

ажратилган майдоннинг ҳар гектарига кузда 30-40 тоннадан гўнг ёки 80кг дан суперфосфат солинади, 20-25 см чуқурликда шудгор қилинади. Экишнинг мақбул мавсуми куздир, шунингдек, қиш олдидан ва баҳорда ҳам экиш мумкин. Кузги экиш лалми ерларда биринчи куз ёмғиридан кейин, октябрь охири-ноябрь бошларида ўтказилади. Бундан мақсад, экинни тўпбарг ҳолатида қишдан чиқаришдир. Қиш олдидан экиш эса барқарор совуқлар бошланишига, яъни ноябрь охирлари декабрь бошларига тўғри келиши лозим. Лалми ерда баҳорги экиш яхши натижа бермайди. Бироқ мойчечак ўсиб ривожланиш даври қисқалиги туфайли, суғориш шароитида ҳатто май ойининг бошларида экилганида ҳам яхшигина тўпгул ҳосили олиш мумкин. Май ойи бошларида экилганида мойчечак ўз мавсумини сентябрь охири-октябрь бошларида тугатади. Бу вақтда уруғдан униб чиққан ниҳолларнинг айримлари гуллаши мумкин. Ўз-ўзидан кўкариб чиққан ниҳолларнинг аксарияти қишни тўпбарг ҳолатида ўтказади, улардан келаси йили экинни сифатида фойдаланилади. Айни бир далада 2-3 йил узлуксиз мойчечак етиштириш мумкин, лекин унинг асосий душмани бегона ўтлардир. Уларга қарши мунтазам равишда кураш олиб бориш талаб этилади. Бегона ўт босган мойчечак майдонидан бегона ўтли хомашё олинади, асосий экин сиқилиб қолиб, ҳосилдорлик кескин пасайиб кетади. Мойчечакнинг майда уруғлари яхши унишининг асосий омили, уруғ тушадиган тупроқ юқори қавати ҳолатидир. Бу қават нам бўлиб, уруғ униб чиққунига қадар ҳарорати 5 даражадан юқори бўлиши керак. Мойчечак сабзавот экиш мосламасида қатор оралари 50-60 см қилиб экилади. Уруғи ниҳоятда майда, уни бир текис экиш учун аввал уруғ 1/10 нисбатда қум ёки гўнгга аралаштирилади. Уруғларини шамол осонгина учириб кетади, шу сабабли уруғ сепилган ер енгилгина ғалтак машинада босиб ўтилади. Ҳар гектарига 2-2,5 кг уруғ сарфланади. Уруғ 8-10 кунда униб чиқади. Уруғ униб 2-3 та барг ҳосил бўлгач, эгат олинади. Бунда майсалар жуда майда бўлганлигидан унинг тупроқ остида қолиб кетиши мумкинлигини назарда тутиш керак. Шунингдек, ҳаво қуруқ вақтда кичик-кичик эгатлар олинади. Суғорганда экинни ювиб кетмасилиги

учун оҳиста жилдиратиб сув берилади. Баҳорда майса кўриниши биланок бегона ўтлар мотиға ёки кетмонда, қатор ораларидагиси эса культиваторларда ўтаб чиқилади. Мавсумда 12 марта суғорилади ва шох-шаббаси тутатиб кетгунича ҳар 2-3 марта суғорилгандан кейин ер юмшатиб турилади. Ўсимлик ўсиб ривожланиши давомида икки марта: биринчиси майса ҳосил бўлганининг 10-15- кунларида, иккинчиси - шоналаш даврида гектарига 30-40 кг ҳисобида азот билан озиклантирилади. Экин униб чиққанидан 30-40 кун ўтгач, гуллайди. Мойчечак тўпгуллари махсус ясалган темир мослама ёки мойчечак йиғич ускуналарида йиғилади. Ҳосилни неча бор йиғиб олиш ўсимлик ҳолатига боғлиқ бўлиб, 11 мартадан то 20 мартагача етиши мумкин. Бир гектар даладаги тўпгулни йиғиш бир киши учун 180 кунлик иш ҳисобланади. Мойчечак уруғи махсус ажратилган майдонда, уруғ тўлиқ пишиб етилган даврда саватчаларга йиғилади. Уруғнинг пишиб етилганлик даражаси - саватчасининг узунчоқ, конуссимон шаклда бўлиши билан аниқланади. Ўсимликнинг гул саватчалари пишиб етилган юқори қисми тонгда, ҳали шудринг кўтарилмасидан ўроқда ўриб олинади ва унча зичламасдан боғ-боғ қилиб брезентга жойланиб, шийпонда сақланади. Бу ерда поясини ичкарига қаратиб 2 қатор жойланади ва боғлар қизиб кетмаслиги назорат қилиб турилади. Қуриган боғлар янчилади, уруғлари турли аралашмалардан тозаланиб, совурилади ва қопларга жойланади. Уруғ икки йилгача сақланиши мумкин. Йиғиб олинган тўпгулларни тезда қуритиш учун яхши шамол айланадиган шийпонга олиб борилади. Бу ерда жавонларга ҳар бир квадрат метрга 1-1,5 кг ҳисобида ёйиб қўйилади. Хомашё етилганининг ташқи белгилари: ярим куррасимон ёки конус шаклидаги бутун ёки қисман ёрилиб тўкила бошлаган гул саватчалари, улар гулбандсиз ёки 3 см дан узун бўлмаган гулбанд қолдиғидир. Саватчалари тевакатрофдаги тилсимон ёки кўплаб ўрта найсимон гуллардан иборат бўлади. Гул ўрни тақир, майда-майда чуқурчали, ичи бўш, гуллаш аввалида ярим куррасимон, охирида конуссимон; саватча ўрами черепицасимон, кўпқаторли бўлиб, кўплаб узунчоқ, учи тўмтоқ ва чеккалари кенг барглاردан

ташқил топган. Саватчанинг (тилсимон гуллардан ташқари) кенглиги 4-8 мм, тилсимон гуллар ранги оқ, найсимонлариники сариқ, савалча ўрами сарғиш-яшил, хушбўй, таъми ўткир. Ер устки қисми октябрь ойида ўриб олинади ва даладан олиб чиқилади. Ер устки қисми даладан олиб кетилганидан кейин эгатларда гектар ҳисобига 80 кг дан фосфор берилади ва ер юмшатилади, бунда пушталар тепасидаги уруғдан чиққан экин келгуси йил учун сақлаб қолиниши керак. Ҳосилдорлик гектар ҳисобига 7-8 центнерни ташқил этади. Тавсиялар. Ўзбекистоннинг исталган ҳудудида катта плантациялар ташқил этиш ва юқори ҳосил олиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдуназаров Э.Э. Интродукция и биоэкологические особенности *Valeriana officinalis* L. в условиях Ташкентского оазиса. Дис. ... канд. биол. наук. – Ташкент: АН РУз. 2010.
2. Акопов И.Э. Важнейшие отечественные лекарственные растения и их применение. – Ташкент: Медицина, 1990. – с. 444.
3. Ахмедов Э.Т. *Mandragora turcomanica* Mizg. Нинг Тошкент воҳаси шароитида интродукцияси.: Дис. Автореф..... биол. фан. ном. – Тошкент: ЎзРФА 2002. – б. 138.
4. Ашурметов О. А., Тўхтаев Б. Е. Доривор ўсимликлар интродукциясининг тарихи, муаммолари ва истиқболлари // Ўсимликлар интродукцияси: муаммолари ва истиқболлари: Республика илмий - конференция материаллари. . – Хива: ХМА, 2003. – б. 12-15.
5. Бадалов М. М. Некоторые результаты вегетативного размножения солодки голой на засоленных землях Голодной степи //Сб. науч. трудов Института ботаники АН УзССР – Ташкент, Фан, 1970. – с. 131-138.
6. Бадалов М. М. Развития солодки при разных сроках посадки // Сб. науч. трудов Института ботаники АН УзССР – Ташкент, Фан, 1973а.– с. 132-137.
7. Юлдашева Х.Т. Олива – новая культура в Узбекистане. - Волгоград,2014.

8. Дудченко Л. Г., Козьяков А. С., Кривенко В. В. Пряно-ароматические и пряно-вкусовые растения: Справочник / Отв. ред. К. М. Сытник. — К.: Наукова думка, 1989. — 304 с. — 100 000 экз. — ISBN 5-12-000483-0.
9. Ароматы и запахи в культуре: В 2 кн. / Сост. О. Б. Вайнштейн. М.: Новое лит. обозрение, 2003.
10. Всё о лекарственных растениях на ваших грядках / Под ред. Раделова С. Ю.. — СПб.: ООО «СЗКЭО», 2010. — С. 146—148. — 224 с. — ISBN 978-5-9603-0124-4.